

Трегубенко Сергій Валерійович – аспірант
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0003-6281-0113>
tregubenko@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/300-310>

Правове забезпечення комплексної взаємодії силових і військових структур у процесі обміну військовополоненими

У статті досліджено правові засади взаємодії Координаційного штабу, Служби безпеки України, Збройних Сил України та органів прокуратури у процесі обміну полоненими.

Метою статті є системний аналіз особливостей взаємодії Координаційного штабу, Служби безпеки України, Збройних Сил України та органів прокуратури у процесі обміну військовополоненими, з урахуванням національного законодавства, міжнародних гуманітарних стандартів і практичних викликів, що виникають у сучасних умовах збройного конфлікту.

Автором констатовано, що процес обміну військовополоненими є не лише оператив-но-організаційним заходом, а й юридично та гуманітарно значущим інструментом, що вима-гає високого рівня міжвідомчої координації, правової визначеності та відповідності міжнарод-ним стандартам. З огляду на складність сучасних збройних конфліктів, зокрема гібридного характеру війни Росії проти України, обмін полоненими виходить за межі традиційної право-вої процедури та набуває ознак політико-дипломатичної й безпекової операції. У цьому кон-тексті важливою є не лише технічна реалізація обміну, а й чітке розуміння правового ста-тусу осіб, які повертаються з полону, гарантії дотримання їхніх прав, а також формування прозорого й підзвітного механізму, що ґрунтується на законодавстві України та положеннях міжнародного гуманітарного права.

Досліджено нормативно-правові основи, що регулюють діяльність залучених органів, включно з законами України, міжнародними конвенціями та угодами. Особливу увагу приділе-но аналізу функціональних повноважень кожної з інституцій, а також проблематиці узгодже-ності та ефективності взаємодії під час практичної реалізації обміну полоненими.

Виявлено, що попри наявність законодавчого підґрунтя, відсутність спеціального уза-гальнюючого акту та процедурного механізму обміну ускладнює забезпечення прозорості, правової визначеності та ефективного захисту прав військовополонених. Існує потреба у більш тісному контролі за дотриманням прав людини, а також залученні на постійній ос-нові інституцій громадянського контролю, таких як Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

Деталізовано функції та форми участі кожного з державних органів у механізмі обміну, включаючи процес ідентифікації, перевірки статусу, юридичного супроводу, психологічної та медичної допомоги, логістичного забезпечення, ведення перемовин та контролю за ви-конанням гуманітарних домовленостей. Наведено приклади реальних кейсів співпраці, а та-кож виклики, що виникають при взаємодії в умовах обмеженого часу, тиску з боку агресора та правової невизначеності окремих категорій осіб.

Ключові слова: військовополонені, обмін полоненими, Координаційний штаб, Служба безпеки України, Збройні Сили України, прокуратура, правовий статус, гуманітарне право, міжвідомча взаємодія, державна координація.

Вступ

Масштаби та складність збройної агресії Російської Федерації проти України призвела до безпрецедентної кількості військовополонених, у тому числі серед цивільного населення, добровольчих формувань та представників територіальної оборони. Обмін полоненими перетворився на один із найчутливіших аспектів гуманітарної політики держави, який вимагає не лише оперативного реагування, а й чіткої нормативної регламентації, міжвідомчої координації та міжнародної підтримки.

Незважаючи на наявність загальних норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Третьої Женевської конвенції 1949 року, національна правова система України досі не містить комплексного законодавчого акту, що врегульовував би порядок визначення статусу полонених, процедури обміну та участь уповноважених органів у цьому процесі. Відсутність чітких алгоритмів створює ризики правової невизначеності, зниження ефективності обмінних операцій, а також ускладнює контроль за дотриманням прав людини.

У цих умовах критично важливим стає аналіз ролі та взаємодії ключових державних органів – Координаційного штабу, Служби безпеки України, Збройних Сил України та органів прокуратури – у забезпеченні правового, безпекового та гуманітарного супроводу обміну полоненими. Вивчення цієї взаємодії дозволяє не лише виявити нормативні прогалини, а й сформулювати пропозиції щодо вдосконалення системи захисту осіб, які повертаються з полону, відповідно до стандартів міжнародного права та потреб національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика взаємодії державних органів під час обміну військовополоненими розглядається переважно в контексті контррозвідувальної, розвідувальної та правозастосовної діяльності Служби безпеки України, а також у рамках національної безпекової політики.

У дослідженні Пелюха О.С. проаналізовано історичні аспекти методів контррозвідувальної діяльності СБУ, підкреслюючи їхню трансформацію та взаємозв'язок із функціями збереження державної безпеки в умовах гібридної війни (Пелюх, 2019, с. 136). Гора І. у своїй праці окреслює значення криміналістики в контррозвідувальній діяльності, що має практичне значення для розслідування злочинів проти національної безпеки та встановлення обставин незаконного утримання осіб (Гора, 2021, с. 20). Питання доказового значення матеріалів контррозвідувальної діяльності в кримінальному процесі досліджує Шульгін С., відзначаючи обмеження правової регламентації цього процесу, що ускладнює притягнення до відповідальності за порушення прав військовополонених (Шульгін, 2023, с. 324).

У статті Ходановича В.О. увага зосереджена на інтеграції результатів ОРД і контррозвідки у сфері розслідування злочинів проти національної безпеки, що є актуальним у ситуації, коли обмін полоненими супроводжується правовими та інформаційними ризиками (Ходанович, 2019, с. 153). Степанченко О.О. аналізує понятійний апарат контррозвідувального захисту економіки, що дозволяє розширити уявлення про координацію дій СБУ не лише в силовому, а й в інституційному аспекті (Степанченко, 2013, с. 307). Також важливим є дослідження Піцуна І.Д., у якому подано концептуальне визначення контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони ЗСУ та підкреслюється роль координації між СБУ та ЗСУ під час виконання гуманітарних місій (Піцун, 2023).

Міжнародний вимір координаційної взаємодії у сфері обміну полоненими висвітлюється через аналіз таких документів, як Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Конвенція ООН, 2000) та Угода між Україною та Європолом про оперативне співробітництво (Угода, 2017), які визна-

чають параметри міждержавного обміну даними, процедур і безпеки.

Водночас, Регламент ЄС 2016/679 (Регламент, 2016) набуває особливої ваги у зв'язку з обробкою персональних даних військовополонених та вимогами до захисту чутливої інформації, яка циркулює між задіяними структурами під час обміну.

Наведені праці та документи формують аналітичну базу для розуміння поточних підходів до координації між державними органами у сфері обміну військовополоненими, проте свідчать і про необхідність подальших досліджень у частині нормативного врегулювання, процедурної ясності та посилення гуманітарного контролю.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є системний аналіз особливостей взаємодії Координаційного штабу, Служби безпеки України, Збройних Сил України та органів прокуратури у процесі обміну полоненими, з урахуванням національного законодавства, міжнародних гуманітарних стандартів і практичних викликів, що виникають у сучасних умовах збройного конфлікту.

Відповідно до означеної мети було поставлено такі завдання:

1) проаналізувати історичні та сучасні міжнародно-правові підходи до статусу військовополонених, включно з положеннями Гаазьких та Женевських конвенцій, а також роллю МКЧХ та Міжнародного кримінального суду;

2) дослідити національне законодавство України щодо поводження з полоненими, виявити його прогалини та правові колізії, зокрема у питаннях статусу добровольців і цивільних учасників бойових дій;

3) визначити функції та компетенції ключових державних органів (Координаційного штабу, СБУ, ЗСУ, прокуратури) у процесі обміну військовополоненими;

4) оцінити практичні виклики реалізації міжнародних та національних норм, включно з процедурними, гуманітарними та інформаційними аспектами обміну;

5) виявити основні бар'єри та ризики в процесі обміну, пов'язані з нормативною базою, статусом осіб, міжвідомчою координацією та діями сторони-агресора;

6) розробити рекомендації щодо вдосконалення законодавчого регулювання та організаційної моделі взаємодії державних органів для підвищення ефективності, прозорості та правового захисту військовополонених.

Матеріали та методи

У дослідженні використано міжнародні та національні нормативні акти, аналітичні звіти та практичні кейси щодо обміну військовополоненими. Серед основних джерел – Третя Женевська конвенція 1949 року, Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, Римський статут Міжнародного кримінального суду, рекомендації МКЧХ, а також Конституція України, закони «Про Службу безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про національну безпеку України» та нормативні акти, що регламентують діяльність Координаційного штабу, ЗСУ та прокуратури. Додатково використано дані аналітичних центрів, правозахисних організацій та відкритих джерел щодо процедур обміну полоненими в умовах збройного конфлікту.

Для досягнення мети статті застосовано методи аналізу і синтезу, порівняльно-правового аналізу, інституційного аналізу та критичної оцінки практичної реалізації норм. Застосовано також моделювання і систематизацію, що дозволило структурувати функції та повноваження державних органів, визначити проблемні аспекти процедур обміну, а також сформулювати практичні рекомендації щодо удосконалення законодавчої та організаційної бази, підвищення прозорості і ефективності захисту прав військовополонених.

Виклад основного матеріалу

Питання правового статусу військовополонених належить до фундаментальних елементів міжнародного гуманітарного права. Його формування має тривалу історію, що бере початок ще з Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років, але

найбільшого розвитку набула після Другої світової війни із прийняттям Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. Саме цей документ є ключовим джерелом норм, що регламентують права, обов'язки та захист військовополонених у період збройного конфлікту.

Згідно з Женевською конвенцією «стаття 4», військовополоненими визнаються особи, які належать до складу збройних сил сторони конфлікту, а також добровольці, члени ополчення, партизани та інші особи, які беруть участь у бойових діях, за умови дотримання певних критеріїв «наявність командування, розпізнавальні знаки, відкрите носіння зброї та дотримання законів і звичаїв війни». Цей підхід був покликаний не лише захистити учасників збройних конфліктів, але й забезпечити дотримання мінімальних стандартів гуманного поводження у будь-яких умовах.

Міжнародне гуманітарне право наголошує, що утримання військовополонених не має носити карального характеру. Їм має бути гарантоване право на захист життя і здоров'я, гідне поводження, медичну допомогу, право на листування з родичами, а також право на правову допомогу у разі судового переслідування. Відповідальність за забезпечення цих прав покладається на державу, яка утримує полонених. Забороняються будь-які форми катування, залякування, медичних експериментів або дискримінації за ознаками раси, національності, віросповідання чи політичних поглядів.

Із розвитком міжнародного права після 1949 року, до захисту прав військовополонених почали активно долучатися міжнародні інституції. Особливу роль у цьому процесі відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста «МКЧХ», як нейтральна гуманітарна організація, що має мандат на відвідування місць утримання військовополонених та перевірку умов їх утримання. Інші установи, такі як Міжнародний кримінальний суд, розглядають порушення прав військово-

полонених як військові злочини, що передбачають індивідуальну кримінальну відповідальність.

Водночас, міжнародне право не передбачає механізму автоматичного примусу до виконання зобов'язань державами-учасниками. Саме тому у випадку, коли одна зі сторін конфлікту «наприклад, держава-агресор» ігнорує норми міжнародного гуманітарного права, постає проблема правової відповідальності та реального забезпечення прав полонених. Це особливо актуально в умовах гібридного конфлікту, де частина учасників бойових дій може не відповідати класичним критеріям комбатантів, а отже – підпадає під ризик позбавлення правового статусу.

Таким чином, інститут військовополонених у міжнародному праві є багатоаспектним і водночас вразливим до політичних, військових та правових змін. Його ефективність залежить як від узгодженості норм, так і від реального механізму контролю за їх дотриманням.

Правовий статус військовополонених визначається не лише через формальні норми міжнародного гуманітарного права, а й через механізми їх практичної реалізації в державній політиці. У цьому контексті ключову роль відіграє Третя Женевська конвенція 1949 року, яка закріплює систему мінімальних стандартів поводження з полоненими, однак практична реалізація цих положень значною мірою залежить від добросовісності держав-учасниць.

По-перше, міжнародні норми вимагають, щоб кожна держава, яка утримує військовополонених, дотримувалася принципів гуманного поводження, недопущення катувань, дискримінації, примусової праці чи приниження гідності. Ці принципи є імперативними нормами міжнародного права «*jus cogens*» і не допускають жодних винятків. Наприклад, статті 13–16 Третьої Женевської конвенції прямо забороняють фізичне чи моральне насильство над полоненими та зобов'язують державу забезпечити їм належні умови утримання. Порушен-

ня цих стандартів може кваліфікуватися як воєнний злочин, що тягне за собою міжнародну кримінальну відповідальність – як це передбачено Статутом Міжнародного кримінального суду «Римський статут, 1998».

По-друге, практика поводження з військовополоненими демонструє суттєві розбіжності залежно від політичної волі та характеру конфлікту. Наприклад, конфлікти у Югославії, Руанді та Сирії виявили численні випадки ігнорування міжнародних зобов'язань. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство вживає низку заходів – від впровадження санкцій до створення спеціальних трибуналів для покарання винних. Український досвід також доводить важливість послідовного документування воєнних злочинів проти військовополонених, що стало основою для відкриття кримінальних проваджень в Україні та міжнародних звернень до Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН.

По-третє, питання правового статусу військовополонених стає особливо складним в умовах гібридної війни, коли комбатанти можуть не відповідати класичному визначенню військовослужбовця. Наприклад, добровольці, територіальна оборона, цивільні особи, які брали участь у бойових діях – можуть бути неправомірно позбавлені статусу військовополоненого під час полону агресором. У таких випадках особливо важливо забезпечити міжнародний моніторинг, зокрема за участю МКЧХ, а також адвокатське представництво й інституційну підтримку з боку держави.

По-четверте, відповідальність держави за порушення прав військовополонених – це не лише питання міжнародного осуду, а й механізм правового захисту постраждалих осіб. Вона може набувати форми репарацій, компенсацій, політичних санкцій та кримінального переслідування осіб, які віддавали злочинні накази або особисто вчиняли жорстоке поводження. Україна, як держава, що дотримується принципів верховенства права,

має всі підстави для розбудови дієвої системи фіксації порушень, а також інформування міжнародних партнерів з метою посилення тиску на країну-агресора.

Таким чином, міжнародна практика вимагає від держав не лише формального визнання статусу військовополонених, а й реального виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення їх прав. Умовою ефективної реалізації цих стандартів є наявність політичної волі, юридичних механізмів та міжнародної солідарності.

Законодавча база України, що регламентує поводження з військовополоненими, наразі є фрагментованою, хоча й загалом орієнтованою на дотримання міжнародних гуманітарних стандартів. Основоположними актами у цій сфері виступають Конституція України, Закони України «Про Службу безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про розвідку», а також «Про національну безпеку України». Проте пряма регламентація статусу військовополонених, порядку їх ідентифікації, документування фактів порушень їхніх прав та процедур обміну наразі відсутня, як у вигляді окремого закону, так і в структурі кодексів.

По-перше, в українському законодавстві немає єдиного акту, який би комплексно визначав правовий статус військовополонених, встановлював чіткі процедури їх класифікації та гарантії захисту відповідно до положень Третьої Женевської конвенції. Наявні положення щодо захисту осіб у збройному конфлікті містяться переважно в загальних нормах Конституції України «стаття 3, 27, 28» та деяких спеціальних законах, однак вони не деталізують питання гуманітарної участі державних інституцій.

По-друге, спостерігається правова колізія щодо класифікації осіб, які беруть участь у бойових діях без офіційного статусу військовослужбовця. Наприклад, добровольці, волонтери або учасники територіальної оборони, які потрапляють у полон, не завжди мають чітко визначений правовий захист, що ускладнює міжнародне визнання їх як військовополо-

нених. Це створює загрозу їх утримання без моніторингу, катувань або примусу до пропагандистських дій.

По-третє, законодавча база України недостатньо деталізує участь державних органів у процедурі обміну, особливо в питаннях комунікації з міжнародними гуманітарними місіями, ведення реєстрів, психологічного супроводу звільнених осіб та обліку наслідків порушення прав. Це спричиняє фрагментарність відповідальності між СБУ, ЗСУ, прокуратурою, Координаційним штабом, що негативно позначається на швидкості реагування та захисті прав полонених.

По-четверте, існує потреба у розробці окремого нормативного акту – умовного «Закону України про статус і захист прав військовополонених», який би включав: критерії визнання особи військовополоненою, регламентацію дій державних органів при ідентифікації, перемовинах, реабілітації; механізми взаємодії з міжнародними місіями «МКЧХ, ООН, ЄС»; гарантії юридичної допомоги, психологічної підтримки та медичного обстеження; положення про публічну звітність і контроль з боку Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

По-п'яте, важливим аспектом є належне включення інституцій громадянського суспільства до процесу захисту прав військовополонених. На сьогодні немає формалізованих каналів постійної взаємодії держави з правозахисними організаціями, що знижує ефективність фіксації порушень та моніторингу умов утримання.

З огляду на вищезазначене, національне законодавство України потребує не лише адаптації до міжнародних стандартів, а й структурної реформи з метою створення цілісної системи правового захисту військовополонених. Така система має поєднувати превентивний підхід, правозахисну логіку та механізми парламентського і громадського контролю.

Ефективна взаємодія між ключовими державними органами є визначальним фактором успішного проведення обміну військовополоненими, особливо

в умовах активної фази збройного конфлікту. Йдеться не лише про оперативні аспекти перемовин, а й про правову, медичну, психологічну та дипломатичну складову процесу. У контексті України, до виконання цих завдань залучені Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, Служба безпеки України, Збройні Сили України, органи прокуратури, а також інші спеціалізовані структури.

Координаційний штаб – центральний орган з питань обміну, створений у 2022 році при Кабінеті Міністрів України. Він координує всю діяльність, пов'язану з пошуком, обміном, супроводом, адаптацією та реабілітацією осіб, які повертаються з полону. Його функції включають:

- створення єдиного реєстру військовополонених;
- організацію перемовин з міжнародними посередниками;
- налагодження взаємодії з родинами полонених;
- супровід соціального та медичного відновлення звільнених осіб.

Служба безпеки України здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення, перевірку достовірності даних щодо осіб, які перебувають у полоні, участь у перемовинах з ворогом, а також координацію взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями. Важливим завданням СБУ є верифікація правового статусу осіб, перевірка на можливу співпрацю з ворогом, а також безпековий супровід процесу передачі.

Збройні Сили України – ключовий інформативний джерело щодо осіб, які потрапили в полон у результаті бойових дій. Командири частин повідомляють про зникнення, ідентифікують полонених та взаємодіють з Координаційним штабом для збору персональних даних. Крім того, саме ЗСУ забезпечують логістичну підтримку – охорону маршрутів, медичне супроводження, евакуацію звільнених.

Органи прокуратури виконують низку завдань, пов'язаних із правовим супрово-

дом обміну: надання правової оцінки обставинам полону, документування воєнних злочинів, сприяння у реабілітації осіб, щодо яких існує ризик кримінального переслідування. Також прокуратура ініціює кримінальні провадження щодо фактів жорстокого поводження з полоненими.

Взаємодія між цими структурами здійснюється у форматі постійного обміну інформацією, спільних міжвідомчих нарад, використання єдиних баз даних, а також у межах спеціалізованих оперативних груп, створених на час обміну. Проте, як зазначено в аналітичному звіті Українського центру безпекових студій 2023, відсутність чіткої процедури та спеціального нормативного акту створює ризики дублювання повноважень, втрати оперативності та зниження ефективності міжвідомчого реагування.

Слід також відзначити, що міжнародні партнери – насамперед МКЧХ – не завжди можуть повноцінно залучатися до процесу через відмову держави-агресора співпрацювати. У таких умовах роль внутрішньої координації зростає. Потребує вдосконалення механізм обміну інформацією з родичами полонених, впровадження психологічного супроводу не лише звільнених, а й членів їхніх сімей.

Узагальнюючи, міжвідомча взаємодія щодо обміну військовополоненими в Україні перебуває на етапі інституціоналізації. Вона демонструє позитивну динаміку, але вимагає законодавчої конкретизації, технологічного оновлення «створення єдиних платформ», розмежування повноважень та поглиблення співпраці з міжнародними структурами і громадянським суспільством.

Процес обміну військовополоненими, окрім операційних та організаційних аспектів, супроводжується цілою низкою правових і гуманітарних викликів, які потребують комплексного аналізу. Одним із найбільших викликів є відсутність спеціального нормативного акту, що унормовував би процедуру обміну. На сьогоднішній день Координа-

ційний штаб і дотичні органи керуються загальними нормами національного та міжнародного гуманітарного права, що створює прогалини в регулюванні і відкриває простір для маніпуляцій або затримок у виконанні рішень.

Також значну правову невизначеність мають добровольчі формування, цивільні особи, які брали участь у захисті країни, або ж були насильно вивезені на територію РФ. Відсутність чітко визначеного статусу цих категорій осіб часто унеможливорює їх повернення через механізми, якими керується сторона-агресор. З огляду на це, актуальним є розширення класифікації осіб, які вважаються учасниками бойових дій відповідно до міжнародного права.

Гуманітарна складова також потребує посилення – від психологічної підтримки до належного медичного супроводу, який обов'язково має включати документування фактів катувань (Топорецька, 2024, с. 71). Повернення з полону супроводжується тяжким посттравматичним синдромом, що вимагає комплексної міжвідомчої програми реабілітації. Однак, наразі така програма існує лише в урізаному вигляді. Крім того, держава не завжди забезпечує належний правовий захист звільненим, якщо їх статус не оформлено належним чином.

Ще однією проблемою є відсутність постійного моніторингу з боку громадянського суспільства, що могло би гарантувати прозорість усіх етапів обміну. Незалежний контроль з боку Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, правозахисних організацій, медіа може підвищити рівень довіри до системи та забезпечити захист прав кожного звільненого з полону.

Також російська сторона часто порушує міжнародні норми, не допускаючи представників МКЧХ до місць утримання полонених, порушує права утриманих осіб, відмовляється визнавати їхній статус. Тому критично важливо забезпечити належний міжнародний тиск і правовий супровід на рівні ООН, ОБСЄ, ЄС.

Підсумовуючи, правові та гуманітарні виклики, які постають перед Україною у процесі обміну полоненими, можна умовно поділити на:

- нормативні прогалини «відсутність спеціального закону, узгодженість міжвідомчих процедур»;
- статусні проблеми «невизначеність щодо категорій осіб, які підлягають обміну»;
- дефіцит гуманітарного забезпечення «посттравматичні наслідки, відсутність комплексної допомоги»;
- брак незалежного нагляду «відсутність механізмів прозорості»;
- перешкоди з боку агресора «невиконання міжнародних зобов'язань, порушення прав полонених».

Ці фактори мають враховуватись при розробці подальших рекомендацій щодо удосконалення законодавчої та організаційної моделі обміну.

Таблиця 1 систематизує основні правові проблеми, які виникають під час організації процесу обміну військовополоненими. Вона демонструє, що ключовими бар'єрами залишаються відсутність спеціального законодавчого акта, невизначеність правового статусу певних категорій осіб, брак єдиного процедурного механізму та обмежений нагляд з боку інституцій громадського контролю.

Ці виклики не є лише технічно-організаційними: вони свідчать про системну

прогалину в інституційному оформленні політики обміну, яка, по суті, має як правову, так і гуманітарну природу. Запропоновані рішення – створення профільного закону, закріплення повноважень, розширення правового статусу учасників – орієнтовані на підвищення прозорості, ефективності та легітимності дій держави у цій надчутливій сфері.

Таким чином, таблиця окреслює конкретні напрями для вдосконалення нормативного середовища, підкреслюючи необхідність уніфікації міжвідомчої взаємодії та узгодження із міжнародними стандартами, що є критично важливим в умовах гібридної війни та інформаційного протистояння.

Таблиця 2 ілюструє проблеми взаємодії основних державних суб'єктів, залучених до процесу обміну військовополоненими: Координаційного штабу, СБУ, ЗСУ, прокуратури, Національного інформаційного бюро та Уповноваженого ВРУ з прав людини.

Особливо підкреслено важливість нормативної фіксації процедурних зв'язків, а також створення міжвідомчих протоколів дій. Це дозволить мінімізувати дублювання функцій, знизити рівень бюрократичного навантаження та забезпечити узгодженість під час критичних етапів обміну.

Таким чином, таблиця демонструє не лише фактичну участь органів, а й пер-

Таблиця 1

Правові проблеми взаємодії силових і військових структур у процесі обміну військовополоненими

№	Проблема	Суть виклику	Запропоновані рішення
1	Відсутність спеціального закону	Обмін полоненими регулюється загальними актами, немає єдиного кодифікованого документа	Розробка та ухвалення закону «Про військовополонених»
2	Невизначеність статусу добровольців та цивільних	Ці особи часто не мають формального статусу, що ускладнює їх обмін	Розширення класифікації осіб, які підлягають обміну, з урахуванням практики Женевських конвенцій
3	Відсутність чіткого процедурного механізму	Рішення ухвалюються на оперативному рівні, без єдиної регламентації	Створення міжвідомчого положення про обмін, закріплення ролей і відповідальності
4	Обмежений парламентський контроль	Відсутність незалежного нагляду за дотриманням прав людини при обміні	Законодавче закріплення повноважень Уповноваженого ВРУ щодо контролю за обміном

Таблиця 2

Організаційні проблеми взаємодії силових і військових структур у процесі обміну військовополоненими

№	Проблема	Прояви	Рекомендовані дії
1	Посттравматичний стан звільнених	Високий рівень ПТСР, тривога, соціальна дезадаптація	Створення державної програми реабілітації: медичної, психологічної, соціальної
2	Відсутність юридичної допомоги	Неврегульованість статусу, складність отримання виплат	Надання правової підтримки одразу після повернення
3	Недостатній гуманітарний супровід	Брак медичної підтримки, логістичних послуг	Впровадження єдиного реєстру допомоги та координаційної служби при Координаційному штабі
4	Брак інформаційної прозорості	Суспільство не завжди розуміє процедури обміну	Публічні звіти, інформаційна кампанія, робота медіа разом із правозахисниками

спективу формування сталої, інституційно збалансованої моделі взаємодії, яка має бути закріплена у правовому полі як окремий механізм безпекової політики держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Аналіз міжнародного та національного права свідчить, що правовий статус військовополонених є комплексним і багатовимірним інститутом, ефективність якого залежить не лише від формального дотримання норм, а й від реального механізму їх практичної реалізації. Незважаючи на існування міжнародних стандартів, таких як Третя Женевська конвенція 1949 року та Римський статут, у практиці обміну полоненими постають численні виклики, пов’язані з відсутністю примусових механізмів виконання зобов’язань та проблемами правового статусу добровольців і цивільних учасників бойових дій.

Вивчення національного законодавства України показало, що воно є фрагментованим та недостатньо деталізованим щодо процедур обміну, класифікації полонених та міжвідомчої координації. Відсутність єдиного нормативного акту створює ризики дублювання повноважень, затримок у прийнятті рішень і зни-

ження ефективності правового та гуманітарного супроводу. Водночас досвід діяльності Координаційного штабу, СБУ, ЗСУ та прокуратури демонструє позитивну динаміку інституціоналізації процесу та можливість покращення взаємодії через уніфікацію процедур, створення єдиних інформаційних платформ і залучення міжнародних та громадських структур.

Системний аналіз дозволив окреслити основні напрями вдосконалення правового та організаційного регулювання обміну військовополоненими. До них належать розробка спеціального закону про статус і захист прав полонених, чітка регламентація процедур взаємодії державних органів, розширення класифікації учасників бойових дій, забезпечення комплексної гуманітарної та психологічної підтримки, а також впровадження механізмів незалежного контролю. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та легітимності обміну військовополоненими в умовах сучасного збройного конфлікту.

Подяки

Немає

Конфлікт інтересів

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Гора І. Призначення криміналістики в контррозвідувальній діяльності СБУ. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук. – практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)* / редкол.: В.В. Черней, С.С. Чернявський, А.А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 20–23.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

Пелюх О.С. Теоретико-правове обґрунтування основоположних засад контррозвідувальної діяльності служби безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 55 (2). С. 136–140. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/917922.pdf>.

Пісун І.Д. Сутність і зміст контррозвідувального забезпечення Сил ТрО ЗСУ: аспекти теорії та практики. *Академічні візії*, 2023. № 15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/584>.

Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

Степанченко О.О. Понятійно-категорійний апарат контррозвідувального захисту Службою безпеки України економіки держави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 1. С. 307–313.

Топорецька З.М. Правові та практичні проблеми документування катувань. *Проблеми відновлення, забезпечення правопорядку та безпеки на деокупованих територіях України: зб. матеріалів наук. – практич. семінару* (Київ, 5 груд. 2023 р.) / упоряд.: Ю.О. Найдьон, В.Г. Пилипчук та ін.; НА СБУ, ДНУ ІБП НАПРН України. Київ; Одеса: Фенікс, 2024. С. 71–75.

Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво: ратифіковано Законом України № 2129-VIII від 12.07.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16.

Ходанович В.О. Окремі напрями використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності в розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2019. № 40, С. 153–157. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/37.pdf>

Шульгін С. Матеріали контррозвідувальної діяльності у кримінальному процесуальному доказуванні, сучасний стан та перспективи. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції* (Київ, 28 квітня 2023 року) 2023. С. 324–328. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23621>.

REFERENCES

Gora I. (2021) The purpose of forensics in the counterintelligence activities of the SBU. Innovations in forensics and forensic examination: materials of the interdepartmental scientific-practical conference (Kyiv, November 25, 2021). Editors: V.V. Cherney, S.S. Chernyavsky, A.A. Sakovsky et al. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 20–23.

United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2000) Adopted by Resolution 55/25 of the General Assembly of November 15, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

Pelukh O.S. (2019) Theoretical and legal justification of the fundamental principles of counterintelligence activities of the Security Service of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 55 (2). 136–140. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/917922.pdf>.

Pitsun I.D. (2023) The essence and content of counterintelligence support of the Armed Forces of Ukraine: aspects of theory and practice. *Academic Visions*. 15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/584>.

On the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (2016) Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

Stepanchenko O.O. (2013) Conceptual and categorical apparatus of counterintelligence protection by the Security Service of Ukraine of the state economy. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. 1. 307–313.

Toporetska Z.M. (2024) Legal and practical problems of documenting torture. Problems of restoring, ensuring law and order and security in the deoccupied territories of Ukraine: collection of materials of the scientific-practical seminar (Kyiv, December 5, 2023). Compiled by: Yu.O. Naidyon, V.G. Pylypchuk et al. NA SBU; DNU IBP NAPRN of Ukraine. Kyiv; Odessa: Phoenix. 71–75.

Agreement between Ukraine and the European Police Office on operational and strategic cooperation (2017) Ratified by the Law of Ukraine No. 2129-VIII of 12 July 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16

Khodanovich V.O. (2019) Certain directions of using the results of counterintelligence and operational-search activities in the investigation of crimes against the foundations of national security. *Scientific Bulletin of*

the International Humanitarian University. Jurisprudence. 40. 153–157. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/37.pdf>

Shulgin S. (2023) Materials of counterintelligence activities in criminal procedural evidence: current state and prospects. Criminal justice: current state and development prospects: materials of the interdepartmental scientific and practical conference (Kyiv, April 28, 2023). 324–328. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23621>

UDC 342.9:(341.3:351.71)

Tregubenko Serhiy Valeriyovych – postgraduate student of the Scientific and Organizational Center of the National Academy of the Security Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0003-6281-0113>
tregubenko@gmail.com

Legal support for the complex interaction of law enforcement and military structures in the process of exchanging prisoners of war

The article examines the legal principles of interaction between the Coordination Headquarters, the Security Service of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and the prosecutor's office in the process of exchanging prisoners of war.

The purpose of the article is a systematic analysis of the features of interaction between the Coordination Headquarters, the Security Service of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and the prosecutor's office in the process of exchanging prisoners of war, considering national legislation, international humanitarian standards and practical challenges that arise in modern conditions of armed conflict.

The author states that the process of exchanging prisoners of war is not only an operational and organizational measure, but also a legally and humanitarily significant tool that requires a high level of interagency coordination, legal certainty and compliance with international standards. Given the complexity of modern armed conflicts, particularly the hybrid nature of Russia's war against Ukraine, the exchange of prisoners of war goes beyond the traditional legal procedure and acquires the features of a political, diplomatic and security operation. In this context, it is important not only to technically implement the exchange, but also to have a clear understanding of the legal status of persons returning from captivity, to guarantee their rights, and to form a transparent and accountable mechanism based on the legislation of Ukraine and the provisions of international humanitarian law.

The legal framework governing the activities of the bodies involved, including the laws of Ukraine, international conventions and agreements, is studied. Particular attention is paid to the analysis of the functional powers of each of the institutions, as well as the issues of coherence and effectiveness of interaction during the practical implementation of the exchange of prisoners.

It was found that, despite the presence of a legislative basis, the absence of a special generalizing act and procedural mechanism for the exchange makes it difficult to ensure transparency, legal certainty, and effective protection of the rights of prisoners of war. There is a need for closer monitoring of human rights compliance, as well as the permanent involvement of civil control institutions, such as the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights.

The functions and forms of participation of each state body in the exchange mechanism are detailed, including the process of identification, status verification, legal support, psychological and medical assistance, logistical support, negotiations and monitoring of the implementation of humanitarian agreements. Examples of real cases of cooperation are given, as well as challenges that arise when interacting in conditions of limited time, pressure from the aggressor and legal uncertainty of certain categories of people.

Keywords: prisoners of war, exchange of prisoners, Coordination Headquarters, Security Service of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, prosecutor's office, legal status, humanitarian law, inter-agency cooperation, state coordination.